

ларускай і сучаснай польскай мовах, але і выступае крыніцай для новых навуковых даследаванняў у галіне гісторыі беларускай мовы, гісторыі беларускай і славянскай літаратуры. Падрыхтаванае прафесарам Ліліяй Цітка выданне, якое стала прыкладам рэалізацыі сумесных намаганняў яе як навукоўца, Бібліятэкі Рачынскіх у Познані, праграмы ЮНЭСКО «Памяць свету», дае надзею

на тое, што ў хуткім часе будуць здзейснены не менш якасныя выданні іншых скарбаў старажытнага славянскага і ў тым ліку беларускага пісьменства, і што да гэтай патрэбнай, складанай, але і пачэснай справы далучацца айчыннымі ўстановамі і навукоўцамі.

М. І. Свістунова⁴

Ляшук В. **Теория славянских литературных языков в диахронии и синхронии.** Banská Bystrica : Bielium, 2017. 129 с.

Ляшук В. **Тэорыя славянскіх літаратурных моў у сінхраніі і дыяхраніі.** Banská Bystrica : Bielium, 2017. 129 с.

Liashuk V. **The theory of the Slavic literary languages in diachrony and synchrony.** Banská Bystrica : Bielium, 2017. 129 p.

Літаратурная мова – найвышэйшая форма гістарычнага існавання нацыянальнай мовы, узорная, нарматыўна апрацаваная сістэма моўных элементаў і маўленчых знакаў, якія прайшлі працяглую працэдуру ўдасканалення ў пісьмовых і вусных тэкстах. Яе развіццё непасрэдна звязана з развіццём культуры народа і ўвасабляе найлепшыя культурна-гістарычныя дасягненні. Высокі грамадскі статус літаратурнай версіі агульнанароднай мовы абумоўлівае перманентны навуковы інтарэс да яе вывучэння, у прыватнасці, у межах такога адгалінавання лінгвістыкі, як тэорыя літаратурнай мовы. На сённяшні дзень тэорыя літаратурнай мовы – дастаткова развітая лінгвістычная дысцыпліна з аформленай метадыкай, даследчымі кірункамі і наборам аналітычных прыёмаў, хоць і нельга сцвярджаць, што галіна канчаткова сфарміравалася або вычарпала свае пошукавыя рэзервы. У разрад яе дасягненняў уваходзяць шматлікія функцыянальна арыентаваныя даследаванні, якія датычаць ацэнкі тых ці іншых элементаў літаратурных моў з пункта погляду іх адпаведнасці агульнапрынятаму літаратурнаму узусу. Акрамя таго, у славістыцы ўжо ў значнай ступені распрацаваны асобныя нацыянальныя фрагменты, звязаныя

з тэарэтычным вывучэннем літаратурнай мовы, назапашана вялікая агульная факталагічная база. У апошні час тэорыя літаратурнай мовы паступова набывае паказчыкі навуковай сталасці, засяроджваючыся на шырокіх абагульненнях, усталяванні навуковых метадалагічных асноў, грунтоўнай тыпалагізацыі.

Гэтыя аспекты паспрабавала аб'яднаць у сваёй навуковай манаграфіі «Тэорыя славянскіх літаратурных языков в диахронии и синхронии» дацэнт кафедры славянскіх моў філасофскага факультэта ўніверсітэта імя Мацея Бела ў Банска-Бістрыцы (Славакія) Вікторыя Марленаўна Ляшук.

Манаграфія складаецца з васьмі глаў, у якіх з'яўляюцца разнастайныя аспекты гісторыка-тыпалагічнага даследавання славянскіх літаратурных моў.

У першай главе («Літаратурны язык в параметрах диахронии и синхронии») дакладна тлумачыцца сэнс тэрмінаў *сінхранія* і *дыяхранія* ў агульнанавуковым сэнсе, паказваецца іх уключэнне ў шэраг іншых канцэптуальных паняццяў, якія ўжываюцца пры апісанні характару развіцця складаных аб'ектаў рэчаіснасці, у тым ліку і чалавечай мовы, напрыклад, *гісторыя* і *храналогія*, *гісторыя* і *структура*, *развіццё* і *функцыянаванне*, *эвалюцыя* і *арганізацыя*. Аналізуецца спецыфіка інтэрпрэтацыі ўказаных тэрмінаў у сферы тэорыі літаратурнай мовы, а менавіта сінхранія і дыяхранія слухна характарызуюцца як «перасякальныя ў прасторавым вымярэнні ўмоўныя зрэзы моўнага масіву ў вертыкальным і гарызантальным кірунках», а затым канстатуецца суаднесенасць гэтых зрэзаў з пэўнымі даследчымі падыходамі – сінхранічнага з апісальным, а дыяхранічнага з гіста-

⁴Марына Іосифовна Свістунова – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры белорусского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета.

Марына Іосіфаўна Свістунова – кандыдат філалагічных навук, дацэнт; дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Maryna I. Svistunova, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology, Belarusian State University.

E-mail: svistunovami@bsu.by

рычным. У главе надаецца ўвага характарыстыцы моўных антыномій, якія схільныя выклікаць дынамічныя змяненні ў структуры мовы. У іх ліку называюцца дыхатамічныя паняцці *аб'ектыўнае/суб'ектыўнае, індывідуальнае/калектыўнае, мова як дзейнасць / мова як прадукт дзейнасці, код/тэкст, узус / патэнцыі моўнай сістэмы*. Аўтар манаграфіі прасочвае эвалюцыю навуковай думкі ў адносінах да сувязей сінхраніі і дыяхраніі ў лінгвістыцы і прыводзіць меркаванні лінгвістаў адносна адсутнасці шчыльнага бар'ера як паміж самімі паняццямі, так і адпаведнымі даследчымі метадамі, а таксама сведчыць наяўнасць у мовазнаўстве актуальнай ідэі сінхроннай дынамікі моўных сістэм.

Другая глава («Литературный язык и его основные признаки») уяўляе сабой спробу сістэматызацыі асноўных прымет літаратурнай мовы, якім даюцца разгорнутыя дэфініцыі з аўтарытэтных навуковых і лексікаграфічных крыніц розных славянскіх моў, дзе названае паняцце трактуецца ў розных аспектах у залежнасці ад адраснай аўдыторыі. Як вынікае з прыведзеных у главе цытат, ва ўсходне- і заходнеславянскай лінгвістыцы прынята ацэньваць літаратурную мову ў непарыўнай сувязі з канкрэтнымі нацыянальнымі мовамі і з паняццем роднай мовы. Разам з пэўнымі адметнымі паказчыкамі існуе і набор азначальных універсальных, якія служаць апазнавальнымі знакамі менавіта літаратурнай формы мовы. Пацвярджаючы ўжо амаль аксіяматычнае меркаванне, цалкам правамерна В. М. Ляшук называе прыярытэтнай адзнакай літаратурнай мовы яе нарматыўную апрацаванасць.

У **трэцяй** главе («Теория литературного языка: к объему и содержанию понятия») аўтар манаграфіі акрэслівае межы і змест паняцця *тэорыя літаратурнай мовы*, абапіраючыся ў асноўным на працы такіх навуковых аўтарытэтаў як, напрыклад, чэшскія і славацкія лінгвісты Б. Гаўранэк, Д. Шлосар, Р. Вечарка, Я. Дворжак, П. Малчык, Ю. Долнік, З. Кумарава, рускія і беларускія філолагі В. У. Вінаградаў, А. І. Гаршкоў, В. А. Лапцева, Л. П. Крысін, А. А. Лукашанец.

У **чацвёртай** главе («История и теория литературного языка – соотношение и связь понятий») разглядаецца спецыфіка інтэрпрэтацыі літаратурнай мовы з тэарэтычных пазіцый і з пазіцый гістарызму, а таксама абгрунтоўваецца неабходнасць вывучэння ў дыяхронным плане літаратурнай мовы і нормы як яе асноўнага паказчыка. Сапраўды, літаратурныя мовы фарміруюцца ў пэўных гістарычных умовах, і на розных моўных стадыях у залежнасці ад культурна-гістарычных сітуацый могуць развівацца арыгінальныя тыпы нармалізацыйных працэсаў. Эвалюцыя літаратурнай мовы – гэта змена яе нормаў, а, значыць, разуменне агульных заканамернасцей моўнага станаўлення скла-

даецца на базе апісання характарыстык нормы ў розныя эпохі. Літаратурныя нормы таго ці іншага перыяду неправамерна ацэньваць ізалявана, без паказу заканамерных адносін, якія звязваюць пэўную моўную стадыю з сумежнымі (папярэднім і наступным) стадыямі сістэмнага развіцця. Да таго ж паняцці літаратурнай мовы і яе нормы, як і іншыя лінгвістычныя паняцці, не ўніверсальныя, а гістарычна зменныя. А, значыць, нельга прыкладаць сучасныя ўяўленні пра літаратурнасць і нарматыўнасць да мовы іншага храналагічнага перыяду. Без разгляду нормы непасрэдна ў перыяд яе дзеяння можна зрабіць памылку і пачаць прыпісваць наяўнасць сувязі літаратурнай мовы і нормы толькі для сучасных стандартных літаратурных моў. У рэцэнзаванай манаграфіі якраз і праводзіцца падобная думка з апорай на аўтарытэты. Аўтар робіць спробу паказаць, як гісторыя фарміравання канкрэтных літаратурных моў адлюстравана ў працах чэшскіх, рускіх, польскіх і беларускіх лінгвістаў, у якіх даследуюцца суадносіны літаратурнай мовы з размоўнымі формамі, узаемаасувязі з іншымі мовамі, асобныя кагнітыўныя аспекты.

Пятая глава («Терминологическая система теории славянских литературных языков») прэзентуе агляд працэсу станаўлення тэрмінасістэмы тэорыі літаратурнай мовы. У ёй пералічаны асноўныя працы, дзе сістэматызуюцца лінгвістычныя тэрміны і прыводзяцца іх дэфініцыі. Асабліва падрабязна ахарактарызаваны шматмоўны «Словарь славянских лингвистических терминов», які па тыпе з'яўляецца супастаўляльным тэрміналагічным выданнем. На базе слоўнікавага матэрыялу В. М. Ляшук аналізуе суадноснасць/адразнасць/варыянтнасць лінгвістычнай тэрміналогіі розных славянскіх моў.

У **шостай** главе («Культура языка и речи») адлюстраваны развагі аўтара адносна культуры мовы і маўлення з пункта погляду суадносін гэтых паняццяў з прынцыпамі літаратурнай нарматыўнасці. Гэты даследчы аспект тэорыі літаратурнай мовы вельмі важны, паколькі ў славянскім навуковым лінгвістычным дыскурсе паняцці літаратурнай унармаванай мовы і моўнай культуры цесна звязаны і ўтвараюць, па словах аўтара манаграфіі, устойлівы навуковы канцэпт. У праблемнае поле главы ўваходзяць: а) размежаванне паняццяў *мова* і *маўленне*; б) сувязь моўнай культуры з нормай і кадыфікацыяй; в) збліжэнне паняццяў *культура мовы* (маўлення) і *стылістыка*; г) змест паняццяў *моўны пурызм*, *моўная экалогія*; д) суадносіны кадыфікаваных/некадыфікаваных разнавіднасцей нацыянальнай мовы; е) узаемаўключэнні паняццяў *культура мовы* і *моўная асоба* і інш. Як і ў папярэдніх главах, тут асабістыя аўтарскія меркаванні падмацоўваюцца шматлікімі спасылкамі на працы вядомых лінгвістаў і цытатамі з іх.

У **сёмай** главе («Типология славянских литературных языков») прадметам аналізу сталі праблемы тыпалогіі славянскіх літаратурных моў. У першую чаргу ў манаграфіі ставіцца задача выяўлення тыпалагічных параметраў і прымет. У іх ліку аўтар вылучае: а) адносіны літаратурнай мовы з традыцыяй; б) прынятыя ў мове прынцыпы арфаграфіі; в) сувязь літаратурнай мовы з дыялектнай базай (тут, дарэчы, адзначым, што пры класіфікацыі беларускіх дыялектаў у рэцэнзаваным выданні згадваюцца віленскія і мінскія дыялекты, што ў прынцыпе неўласціва для беларускай дыялекталагічнай навукі); г) асаблівасці сродкаў вуснай бытавой камунікацыі; д) разнастайныя сацыялінгвістычныя параметры; е) спецыфіку мовы фальклору. У цэлым у главе на падставе абагульнення існуючых тыпалогій і ўласных аўтарскіх прапаноў фарміруецца зводная тыпалагічная групіроўка, заснаваная на наборы рознаўзроўневых дыферэнцыяльных прымет.

Прадметам даследавання ў **восьмай** главе («Літаратурны язык и художественная литература») выступае апазіцыя *літаратурная мова / мастацкая літаратура*. Аўтар манаграфіі падкрэслівае шматаспектнасць і дынамічнасць сувязі ўказаных паняццяў і выразна дэманструе гэта на прыкладзе розных славянскіх моў, акцэнтуючы ўвагу на асноватворнай ролі ў фарміраванні літаратурнай мовы вядучых пісьменнікаў – аўтараў узорных мастацкіх тэкстаў.

Выразнай адзнакай манаграфіі з’яўляецца вельмі шырокае выкарыстанне навуковага цытавання. З аднаго боку, гэта сведчыць пра кампетэнцыю аўтара, а манаграфію дазваляе разглядаць як ґрунтоўны агляд па адпаведнай тэме. З іншага боку, разгорнутая цытацыя ў некаторых выпадках бачыцца празмернай. На наш погляд, навуковая значнасць працы магла б узрасці, калі б па пэўных пытаннях аўтарская пазіцыя была больш акрэсленай.

Рэцэнзаваная манаграфія надзвычай актуальная. У сучаснай лінгвістыцы ўсё большую значнасць набывае даследчы кірунак, у рамках якога мова разглядаецца не як статычная, а як жывая дзейная з’ява ў перманентным развіцці. Адпаведна даследаванне В. М. Ляшук, выкананае ў рэчышчы сучаснай лінгвістычнай парадыгмы, безумоўна, уяўляе цікавасць для тых навукоўцаў, якія імкнуцца да асэнсавання літаратурных моў у параметрах сінхраніі і дыяхраніі, выяўлення дынамічных асаблівасцей у працэсе моўнага развіцця, вызначэння тыпу моўнай стандартнасці на аснове даследавання нарматыўных характарыстык у дыяхранічным аспекце. Манаграфічныя матэрыялы таксама стымулююць далейшае вывучэнне гісторыі канкрэтных літаратурных моў, бо гэта ўплывае на тэарэтычнае асэнсаванне агульнага паняцця літаратурнай мовы і ўдасканаленне тэорыі адпаведнай лінгвістычнай галіны.

І. А. Гапоненка¹

¹Ірина Олеговна Гапоненко – доктор филологических наук, профессор; профессор кафедры белорусского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета.

Ірына Алегавна Гапоненка – доктар філалагічных навук, прафесар; прафесар кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Iryna A. Haponenka, doctor of science (philology), full professor; professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology, Belarusian State University.